

ANETA KOZAK ŚMIGIEL

O dylematach moralnych raz jeszcze

Joanna Górnicka-Kalinowska jest profesorem, kierownikiem Zakładu Etyki w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Warszawskiego. Jako filozof, historyk idei, etyk zajmuje się współczesną psychologią moralną i historią systemów dedukcyjnych. Jest autorką licznych publikacji z tej dziedziny. Spod jej pióra wyszła m.in. książka *Idea sumienia w filozofii moralnej*. Współpracuje z École des Hautes Études en Sciences Sociales w Paryżu, a także z Katolickim Uniwersytetem w Leuven.

W czerwcu 2012 roku ukazała się kolejna książka Joanny Górnickiej-Kalinowskiej zatytułowana *Tożsamość, wola, działania moralne*. Publikacja została wydana w Warszawie przez Wydawnictwo Naukowe Semper. Pozycja obejmuje dwieście stron i zawiera dziesięć rozdziałów, bibliografię, źródła tekstów oraz indeks. Część rozdziałów poświęcona jest analizie poglądów bądź idei, a część rekonstruuje poglądy wybranych przez autorkę filozofów, takich jak Brentano, Frankfurt, Hume czy Mill. Autorka nie zamieściła w swej książce wstępu, natomiast pierwszy rozdział opatrzyła tytułem *Zamiast wstępu*, co moim zdaniem jest nieco mylące. Czytelnik może się bowiem spodziewać, iż autorka wprowadzi tu kwestie, które chce analizować lub że poczyni notę historyczną, tak jednak nie jest. Rozdział ten obejmuje półtorej strony i jest ewidentnie asymetryczny względem pozostałych rozdziałów. Autorka wyjaśnia nam tu, iż książka jest w zasadzie zbiorem esejów z zakresu filozofii moralnej, uwzględniających przede wszystkim podmiotowy aspekt moralności. Podkreśla, że będzie analizować ideę moralnego podmiotu, tożsamości osobowej, uczuć moralnych, odpowiedzialności, wychowania moralnego i osoby ludzkiej. Jak sama autorka stwierdza, jej intencją było jedynie przypomnienie niektórych dylematów moralnych, zjawisk moralnych oraz filozoficznych konstrukcji, nie zaś udzielanie normatywnych odpowiedzi.

Rozdział drugi nosi tytuł *Czas w filozofii moralnej* i jest to w rzeczywistości rozszerzona i nieco zmieniona wersja artykułu *Idea czasu w filozofii moralnej*, który pierwotnie ukazał się w książce *Pamięć w filozofii XX wieku*¹. Autorka zauważa, że jedną z ważniejszych kategorii związanych z badaniami nad moralnością jest czas. Podnosi, iż czas to element niezbędny w procesie tworzenia naszej biografii, ponieważ nasze wybory, zasługi, odpowiedzialność są bardzo mocno powiązane z trwaniem w czasie, w którym pamięć również odgrywa niezwykle istotną rolę.

Rozdział trzeci nosi tytuł *Tożsamość i wola w poglądach Harry'ego G. Frankfurt*. Pierwodruk tego rozdziału można odnaleźć w trzydziestym szóstym tomie „Etyki” z 2006 roku. Rozdział ten przybliży i rekonstruuje poglądy Frankfurta, którego rozważania są często komentowane, ale rzadko przytaczane. Jak zauważa Górnicka-Kalinowska, Frankfurt wykorzystuje aktualną wiedzę psychologiczną i moralne doświadczenia ostatnich pokoleń, by zrekonstruować idee dotyczące autonomii jednostki i jej natury wolicjonalnej.

Rozdział czwarty, zatytułowany *Racje, motywy, działania moralne*, to zmieniona wersja artykułu opublikowanego pod tytułem *Racje, motywy, tożsamość moralna*, który pierwotnie ukazał się w „Analizie i Egzystencji”². W rozdziale tym autorka koncentruje się na kilku projektach filozoficznych, w których podmiotowość ludzka ukazana jest na tle pytania o rolę, jaką odgrywają racje normatywne oraz motywy emocjonalne w indywidualnych wyborach moralnych. Przytacza tu poglądy takich filozofów, jak Williams, Frankfurt, Blackburn, Korsgaard, Parfit czy Blum.

Rozdział piąty opatrzony jest tytułem *Uczucie jako sankcja moralna u Davida Hume'a i J.St. Milla*. Ta część książki to analiza porównawcza koncepcji Milla i Hume'a. Obydwaj filozofowie w wielu kwestiach pozostawali zgodni, niemniej na temat niektórych kwestii mieli zupełnie różne poglądy. Stąd pomysł autorki, by przypomnieć i zestawzić poglądy filozofów, którzy w znacznej mierze zdominowali późniejszą filozofię moralną. Rozdział ten stanowi przedruk z czwartego tomu „Przeglądu Filozoficznego” z 2006 roku.

Rozdział szósty zatytułowany jest *Odpowiedzialność moralna, identyczność osobowa, pamięć*. Jest to zmieniona i zarazem rozszerzona wersja artykułu *Tożsamość i odpowiedzialność*, który po raz pierwszy ukazał się w książce *Nieświadomość i transcendentja. Teksty dedykowane Profesor Zofii Rosińskiej*³. W rozdziale tym autorka stara się pokazać różne stanowiska, podejścia i rozważania dotyczące działań wolnych, za które jesteśmy odpowiedzialni. Przytacza tu poglądy mię-

¹ J. Górnicka-Kalinowska, *Idea czasu w filozofii moralnej*, [w:] Z. Rosińska (red.), *Pamięć w filozofii XX wieku*, Warszawa 2006.

² Eadem, *Racje, motywy, tożsamość moralna*, „Analiza i Egzystencja” 2008, t. 8.

³ Eadem, *Tożsamość i odpowiedzialność*, [w:] J. Michalik (red.), *Nieświadomość i transcendentja. Teksty dedykowane Profesor Zofii Rosińskiej*, Warszawa 2011.

dzy innymi Campbella, Schilicka, Nagela, Taylora czy Wolf. Konkluduje, iż „odpowiedzialność moralna jest kategorią, która opłaca się społeczeństwu czy po prostu ludziom w ich wzajemnych relacjach” (s. 120). Przyznaje, że choć rozważania mają charakter metafizyczny i mogą być dalekie od codziennych doświadczeń życiowych, to jednak warto podjąć trud filozofowania na ten temat, tak jak warto jest wychowywać ludzi o wrażliwym sumieniu, odpowiedzialnych za podjęte decyzje.

Rozdział siódmy nosi tytuł *Odpowiedzialność moralna w doktrynie Davida Hume’a*. Rozdział ten został napisany na podstawie referatu wygłoszonego na konferencji „David Hume. Mechanika umysłu”⁴. Został też opublikowany w czwartym numerze „Przeglądu Filozoficznego” z 2011 roku, w którym zamieszczono referaty z tejże konferencji. W rozdziale autorka opisuje kwestię substancjalnej tożsamości osoby oraz próbuje ustalić kryteria, które pozwolą stwierdzić tę identyczność. Zastanawia się, czy ciągłość trwania osoby jest warunkiem koniecznym, by przypisać danej osobie odpowiedzialność za czyny, których była autorem w przeszłości.

Rozdział ósmy zatytułowano *Cogito jako warunek moralnego dyskursu. Wątki kartezjańskie w filozofii moralnej Franza Brentano*. Tekst tego rozdziału ukazał się po raz pierwszy jako artykuł w pierwszym tomie „Przeglądu Filozoficznego” z 1999 roku. Autorka skupia się tu na komentarzach Brentana dotyczących doktryny moralnej Hume’a. Poglądy Brentana, którego idee z zakresu etyki są, jak zauważa Górnicka-Kalinowska, rzadko komentowane, są niezwykle ciekawe ze względu na to, że niemiecki filozof przenosi myśl Kartezjusza na grunt etyki. Autorka książki konkluduje: „Jeśli [...] psychologiczno-aksjologiczne wnioski Brentana są filozoficznie przekonujące, to jego odkrycie na nowo Kartezjusza ma nieocenioną wartość dla wszystkich filozoficznych teorii sumienia, dla deontologii etycznej oraz dla wszelkich odmian etyki podmiotu” (s. 147).

Rozdział dziewiąty nosi tytuł *Samowiedza, samoocena oraz dialog jako istotne aspekty wychowania moralnego*. Autorka zauważa, iż psychologia moralna, obfitująca w literaturę, wypełniona odniesieniami do moralnej tożsamości, ma cel wychowawczy, natomiast wychowanie jest kwestią niezmiernie istotną dla filozofii moralnej. Omawiając koncepcje pedagogiki moralnej, autorka książki powołuje się na takich filozofów, jak: Kohlberg, Williams, Rawls, Wittgenstein czy Baier. Tekst rozdziału dziewiątego ukazał się po raz pierwszy w pierwszym tomie „Przeglądu Filozoficznego” z 1999 roku.

Rozdział dziesiąty zatytułowany *Postscriptum. Idee, które zagrażają moralności*, stanowi rozszerzoną wersję artykułu *Idee, które zagrażają moralności*, który się ukazał w *Zaproszeniu do filozofii*⁵. Autorka koncentruje się tu na wątkach

⁴ Referat wygłoszony został 7 czerwca 2011 roku. Organizatorami konferencji był Instytut Filozofii Uniwersytetu Warszawskiego oraz redakcja „Przeglądu Filozoficznego”.

⁵ J. Górnicka-Kalinowska, *Idee, które zagrażają moralności*, [w:] A. Jedynak (red.), *Zaproszeniu do filozofii*, Warszawa 2004.

metaetycznych, ważnych dla zrozumienia moralności i to tej zarówno w społecznej, jak i w indywidualnej postaci.

Górnicka-Kalinowska stawia w swej książce pytanie o człowieka jako sprawcę działań moralnych, pyta również jak dalece człowiek jest odpowiedzialny za podejmowane przez siebie działania. Sądzę, iż autorka celowo nie podaje czytelnikowi gotowych odpowiedzi, by zmusić go do refleksji filozoficznej na podstawie dokonanych przez nią analiz. Autorka stara się nam jednak pokazać jak bardzo idea tożsamości moralnej jest zależna od wcześniej dokonanych założeń filozoficznych. Książka poświęcona jest zagadnieniom z pogranicza psychologii moralnej, etyki i teorii działania, dostarcza tym samym szerokiego przeglądu stanowisk i poglądów filozoficznych. Umożliwia to czytelnikowi poznanie różnych podejść do jednego tematu. Niemniej uważam, że nie jest to książka dla studentów pierwszych lat studiów lub osób, które dopiero zaczynają uprawiać filozofię. Wielość stanowisk, poglądów oraz sposób prezentowania dokonań poszczególnych myślicieli zakłada pewną znajomość tematu. Książka jest trudna w odbiorze ze względu na to, iż stanowi zbiór różnych artykułów, esejów, które autorka modyfikowała i poszerzała (szczególnie rozdz. czwarty i szósty), dodatkowo niektóre rozdziały zostały podzielone i ponumerowane, inne zaś pozbawione są takiego podziału. Mimo pewnych dywagacji i odstępstw od głównego tematu książka stanowi pewną całość i dobre źródło wiadomości. To pozycja warta polecenia.